

Jędrzejewski, Bolesław

Pracownia naukowa Biblioteki im. Zielińskich TNP i jej powstanie w roku 1932

Notatki Płockie 21/2-85, 17-19

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Pracownia naukowa Biblioteki im. Zielińskich TNP i jej powstanie w roku 1932

W związku z uroczystym otwarciem w dniu 11 kwietnia 1976 r. nowej siedziby Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego podaję garść wspomnień i refleksji z działalności tejże Biblioteki w latach międzywojennych.

W roku 1932 po śmierci Haliny i Stefana Welamin-Rutskich, zasłużonych od początków restytucji Towarzystwa w r. 1907 działaczy TNP, oraz po ukonstytuowaniu się nowego zarządu, w Towarzystwie Naukowym nastąpiły pewne zmiany organizacyjne, odpowiadające założeniom jego statutu.

Polegały one na szerszym otwarciu instytucji Towarzystwa i dostosowaniu ich pracy do potrzeb ludzi interesujących się nauką przede wszystkim w dziedzinie humanistyki i badań regionu Mazowsza Płockiego.

Na pierwsze miejsce wysunięto sprawę założenia przy Bibliotece pracowni naukowej, gdzie sięgając do zbiorów bibliotecznych można byłoby zaspokajać aspiracje naukowe społeczeństwa.

Projekty utworzenia takiej placówki istniały od dawna, lecz realizacja ich była niemożliwa ze względu na trudności lokalowe. Realizację projektów hamowała również troska o zbiory muzealne, zgromadzone w niewielkich pokojach muzeum, zwanych szumnie „salami”. Dopiero nabycie przez Towarzystwo w roku 1930 domu „Pod Opatrznością” przy Placu Narutowicza 2 rozładowało częściowo ciasnotę i pozwoliło zorganizować w nowych pomieszczeniach dział przyrodniczo-ludoznawczy. To z kolei umożliwiło wygospodarowanie miejsca na placówkę typu czytelnia-pracownia.

Halina Rutska, łącząc w jednej osobie funkcje sekretarza zarządu, kustoszki Muzeum i Biblioteki oraz kierowniczkę biura, więcej uwagi poświęcała sprawom muzealnym, upatrując w nich ważną pomoc wizualną przy kształceniu młodzieży w naukach przyrodniczych, etnograficznych i historycznych. Poglądy jej podzielał również prezes dr med. Aleksander Maciesza i dlatego udostępnianie zbiorów bibliotecznych schodziło w działalności Towarzystwa na dalszy plan. Umacniała to stanowisko konieczność inwentaryzacji i porządkowania stale rosnących zasobów bibliotecznych. Trzeba podkreślić, że w ówczesnych warunkach, przy braku personelu pomocniczego, wzrost księgozbioru

był nieproporcjonalnie duży w stosunku do możliwości opracowania nabytków (darów i zakupów). Dla przykładu zestawienie w liczbach ogólnych, ilustrujące wzrost wpływów po 1921 r.

Przed I wojną biblioteka TNP posiadała ponad 15 tys. woluminów, a w roku 1932 już 50 tys. woluminów. Stan posiadania w roku 1932 stanowiły, m.in.:

przekazany Towarzystwu Naukowemu księgozbiór dawnego gimnazjum rosyjskiego, zajmujący cały pokój na pierwszym piętrze gmachu nr. 8 przy Pl. Narutowicza; przybyły w 1926 roku księgozbiór profesora Władysława Smoleńskiego liczący ponad 3.000 tomów ze sporą ilością starodruków oraz licznymi rękopisami i materiałami źródłowymi, zbiory Ludwika Kunkla, Brzoski, stałe wpływy wydawnictw: Kasy im. Mianowskiego, towarzystw naukowych etc.

Od połowy 1932 r. można wyodrębnić moment, stanowiący przełom, zmianę kierunku rozwoju Towarzystwa przez położenie nacisku na zasadniczą funkcję — organizowania odpowiedniej placówki dla pracy naukowej, połączonej z Biblioteką. Gromadzenie i powiększanie zbiorów naukowych oraz utworzenie ośrodka pracy, to zasadnicze funkcje każdej biblioteki naukowej, a do takich należy Biblioteka im. Zielińskich.

Zgodnie z dawnymi postulatami, po ukonstytuowaniu się, wybranego na Nadzwyczajnym Walnym Zgromadzeniu, nowego Zarządu, z inicjatywy prezesa dr. Aleksandra Macieszy, podjęto decyzję — utworzenia pracowni naukowej. W krótkim stosunkowo czasie powołano ją do życia.

Początki jej były bardzo skromne, przede wszystkim z powodu warunków lokalowych. Przeznaczono na pracownię wraz z biblioteką podręczną dwa niewielkie pokoje z przedpokojem na parterze w domu nr 8 przy Pl. Narutowicza. W przedpokoju umieszczono beletrystykę, w pierwszym bibliotekę podręczną z wydzielonym działem biblioteki, t.zw. „Plociana”.

Z powodu niemożności przeznaczenia na potrzeby pracowni większego, odpowiedniejszego lokalu, działalność jej, siłą rzeczy, musiała być ograniczona, tym bardziej, że funkcje wykonywane przez kierownictwo Biblioteki wraz z pracownią przez autora artykułu — członka Za-

Uroczyste otwarcie pracowni i czytelnia naukowej T.N.P.

dn. 8 grud. 1932 r.

Podpisy uczestników uroczystości otwarcia pracowni i czytelnia naukowej TNP w dniu 8 grudnia 1932 r. w księdze pamiątkowej Towarzystwa. Podpisy m. in. złożyli od prawej: Antoni Julian Nowowiejski — arcybiskup, Adam Ostoja-Ostaszewski — prezydent miasta Płocka, Stefan Baliński — prezes Kolei Adwokatów Płockich, ks. Franciszek Klimkiewicz — rektor Seminarium Duchownego, Rajmund Borszewski — były prezydent miasta Płocka, Konstanty Bolesta-Modliński — redaktor czasopism płockich i kustosz archiwum miejskiego, Maria Piasecka — profesor gimnazjum im. Reginy Zółkiewskiej, Witold Foray-Kuczewski — emerytowany podpułkownik WP, malarz-karykaturzysta, Jerzy Ostoja-Staszewski — adwokat, Stefan Rudnicki — zastępca starosty płockiego, Maria Macieszyna — autorka „Pamiętnika Płocczanki”, Czesław Wojciechowski — lekarz powiatowy, Kazimierz Staszewski — inżynier-geodeta, Natalia Jakacka — rencistka, ks. Władysław Skierkowski — autor książki „Puszcza kurpiowska w pieśni” i widowiska „Wesele kurpiowskie”, ks. Ignacy Marciniak — profesor Seminarium Duchownego, Bolesław Jędrzejewski — historyk, prawnik i dyrektor Biblioteki im. Zielińskich TNP, od lewej: Alojzy Stodółkiewicz — profesor gimnazjum im. Władysława Jagiełły, Marcelina Rościszewska — dyrektorka gimnazjum im. Reginy Zółkiewskiej, Adolf Bandas — inspektor szkolny, ks. Władysław Mąkowski — kanonik katedralny płocki i dyrektor Biblioteki i Archiwum Diecezjalnego, mgr Stanisław Liszewski — profesor gimnazjum im. Władysława Jagiełły, Zofia Szemplińska — profesor gimnazjum im. Reginy Zółkiewskiej, Irena Jędrzejewska — żona Klemensa Jędrzejewskiego — darczyńcy Biblioteki im. Zielińskich TNP, Sabina Gruberska — profesor gimnazjum im. Stanisława Małachowskiego, ks. Ignacy Lasocki — wielki filantrop, założyciel ochronki „Stanisławówka” dla biednych dzieci, Stanisława Bettyowa — właścicielka apteki, Piotr Maciejewski — technik drogowy, pracownik starostwa płockiego, ks. dr Bronisław Lutyński — prefekt gimnazjum im. Władysława Jagiełły, Janina Duczymińska — ziemianka z Siecienia, Jan Jankowski — kierownik wydziału społeczno-gospodarczego magistratu miasta Płocka, Tadeusz Kurpiejewski — redaktor czasopism płockich, ks. dr Czesław Kaczmarek — dyrektor Akcji Katolickiej w Płocku, Kazimierz Leśkiewicz — wiceprokurator Sądu Okręgowego w Płocku, Władysław Rudziński — obywatel miasta Płocka, dr Aleksander Macieszyna — prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego

ządu Towarzystwa, oraz personel w niej zatrudniony, miały charakter pracy społecznej. Dopiero później, w związku z trudnością pogodzenia pracy zawodowej z pracą społeczną, prowadzenie Biblioteki wraz z częściową wypożyczalnią dla członków Towarzystwa i pracownią, powierzono Janowi Morawcowi, jako płatnemu pracownikowi Towarzystwa.

Na marginesie powyższego zaznaczam, że zainteresowania korzystających z pracowni, kierowały się przede wszystkim do zagadnień regionalnych, co niewątpliwie łączy się z charakterem specjalnym wydzielonego działu Biblioteki. Tu były zgromadzone dzieła, dotyczące Mazowsza Płockiego i samego Płocka. Znajdowały się tu cenne pozycje z XVIII i XIX wieku: kalendarze, Dzienniki Urzędowe Praw i Rozporządzeń Departamentu z czasów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego oraz Województwa Płockiego i Guberni Płockiej, zbiory Praw Mazowieckich etc.

Pracownia zorganizowana w ciągu kilku miesięcy 1932 roku, rozpoczęła działalność dnia 8 grudnia 1932 r. O godz. 6-tej po południu na zaproszenie Zarządu przybyli goście: członkowie Towarzystwa i przedstawiciele władz oświatowych. Zarząd był w komplecie. Na wstępie zabrał głos prezes dr Aleksander Macieszyna wskazując na trudności założenia Pracowni, podkreślając równocześnie zasługi tych, którzy przyczynili się do jej powstania.

W roku 1932 rozpoczęła swoją chlubną działalność pracownia, służąc wszystkim interesującym się nauką i stając się miejscem, w którym sprawy regionu Mazowsza Płockiego zajmowały poczesną pozycję.

Zbiory Biblioteki im. Zielińskich w latach II-jej wojny światowej, przewidziane przez okupanta, po zwycięskiej dla niego wojnie, na Centralną Bibliotekę Naukową, dzięki wyzwoleniu Płocka w styczniu 1945 r. ocalały i w krótkim czasie po uruchomieniu Biblioteki, również pracownia wraz z czytelnią (pracownia — czytelnia) wznowiła działalność.

Powstanie w grudniu 1932 r. przy bibliotece Pracowni Naukowej, tak potocznie nazywanej, zorganizowanie jej i stworzenie z Towarzystwa Naukowego prawdziwej placówki nauki i oświaty, było zrealizowaniem marzeń, planów, dążeń dr. Aleksandra Macieszyny i współpracujących z nim członków Towarzystwa, od czasu restytucji w 1907 roku. Do konieczności odbudowania tej roli natychmiast wrócono po wyzwoleniu z okupacji hitlerowskiej, o czym świadczą fakty z pierwszych miesięcy 1945 r. Na dwa dni przed śmiercią, mówiąc już z trudem, doktor troszczył się o losy Biblioteki i prosił o pieczę nad pracownią, o jej powiększenie wraz z udostępnieniem w szerszym zakresie zbiorów książkowych wszystkim interesującym się książką.

Rozwój Towarzystwa Naukowego Płockiego w ostatnim dziesięcioleciu wiąże się z przekształcaniem miasta w duży ośrodek przemysłowy

wy i związany z tym znaczny wzrost ilościowy szkół ogólnokształcących, szkół pomaturalnych wzrost ukoronowany założeniem Filii Politechniki Warszawskiej.

W parze ze zmianami w strukturze demograficznej i gospodarczej miasta rośnie zapotrzebowanie na ośrodki oświaty i nauki, dysponujące przede wszystkim księgozbiorem naukowym.

Towarzystwo Naukowe Płockie powiązane z Polską Akademią Nauk, z Uniwersytetem Warszawskim, z Politechniką Warszawską oraz z innymi ogniskami nauki, staje się taką instytucją regionalną, w której główną rolę spełnia stale rosnący księgozbiór naukowy. W tych warunkach koniecznością stało się powiększenie pracowni naukowej, pełniącej funkcję miejsca, umożliwiającego racjonalne korzystanie z zasobów bibliotecznych, źródeł rękopiśmiennych, archiwaliów etc.

Realizację wymienionych zadań Towarzystwa umożliwiło przejęcie przez Bibliotekę gmachu „Pod Opatrznością”, po opuszczeniu go przez Muzeum Mazowieckie. Adaptacja budynku na potrzeby Biblioteki wraz z Pracownią trwała dosyć długo, lecz finał, którego punktem kulminacyjnym było uroczyste otwarcie podwoi gmachu dla dużej części księgozbioru i dla Pracowni, znacznie powiększonej ilościowo i przestrzennie, stał się nowym, ważnym etapem rozwoju Towarzystwa Naukowego Płockiego, jako ośrodka, promieniującego na całe Województwo Płockie i sąsiednie, związane tradycją z Mazowszem Płockim.

Otwarcie drugiej, znacznie powiększonej siedziby Biblioteki im. Zielińskich, określiłem jako etap, ponieważ w planach rozwojowych TNP przewidziana jest przebudowa bocznego skrzydła domu „Pod Opatrznością”. Realizacja tych planów umożliwi dalszy rozwój Towarzystwa i jego oddziaływanie na nowe, zawiślańskie tereny Województwa Płockiego.

Przeniesienie do nowej siedziby znacznej części księgozbioru Towarzystwa wraz z powiększeniem metrażu pracowni, wywołuje w mojej pamięci wspomnienia z przed prawie trzydziestu laty, kiedy ze zmarłym niedawno profesorem dr. Julianem Krzyżanowskim i nieżyjącym profesorem dr. Włodzimierzem Antoniewiczem —

członkami Zarządu Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, widzieliśmy w niedalekiej przyszłości powstanie przy Towarzystwie Naukowym Płockim, w oparciu o zbiory Biblioteki im. Zielińskich TNP, przy współdziałaniu z Warszawskim Towarzystwem Naukowym, placówki typu humanistycznego, w rodzaju instytutu połączonego jako Filia z Uniwersytem Warszawskim.

W niedalekiej przyszłości widziałbym w działalności poszczególnych sekcji naszego Towarzystwa w pierwszym rzędzie — historycznej, jako zadania: opracowanie w najszerszym zakresie zespołowo-materiałów źródłowych, znajdujących się w zbiorach bibliotecznych, nie archiwalnych, przede wszystkim zaś profesora Władysława Smoleńskiego, który oprócz cennych woluminów, pozostawił pewną ilość oprawnych zespołów: dokumentów, korespondencji, autografów etc. Niektóre z nich mają własnoręcznie sporządzone spisy zawartości. Ponadto warte są zaznajomienia się t.zw. Silva Rerum, pamiętniki rękopiśmienne, dzienniki korespondencji XVII/XVIII w. nie mówiąc o aktach urzędowych w języku rosyjskim z I-ej połowy XIX w. Jestem zdania, że opracowane materiały stworzyłyby podstawę do ujęcia tematycznego różnych zagadnień, związanych z dziejami nie tylko Płocka, lecz także bliższych lub dalszych regionów naszego kraju.

Na zakończenie artykułu podkreślam, że napisałem o założeniu i otwarciu pracowni naukowej przy Bibliotece im. Zielińskich w 1932 r. nie w celu porównania tych dwóch uroczystości, z których druga będzie stanowiła wdzięczny temat dla niejednego z jej uczestników, lecz by podnieść ciągłość linii rozwojowej Towarzystwa Naukowego Płockiego, zgodnej od chwili jego istnienia, z założeniami 1820 roku, trwającymi mimo przerw w egzystencji po dziś dzień.

Ponadto wysuwam dezyderat. Proponuję, aby Towarzystwo Naukowe Płockie na posiedzeniu Zarządu dla uczczenia zasług dla działalności organizacyjnej w dziedzinie nauki Prezesa Doktora Aleksandra Macieszy nazwało jego imieniem główną pracownię w Bibliotece im. Zielińskich.